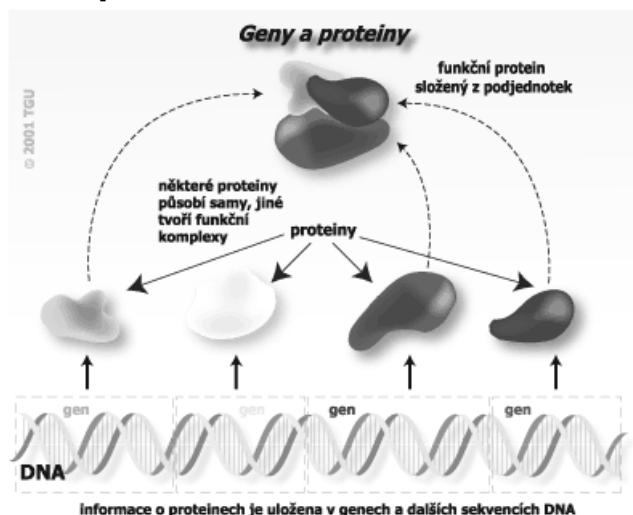
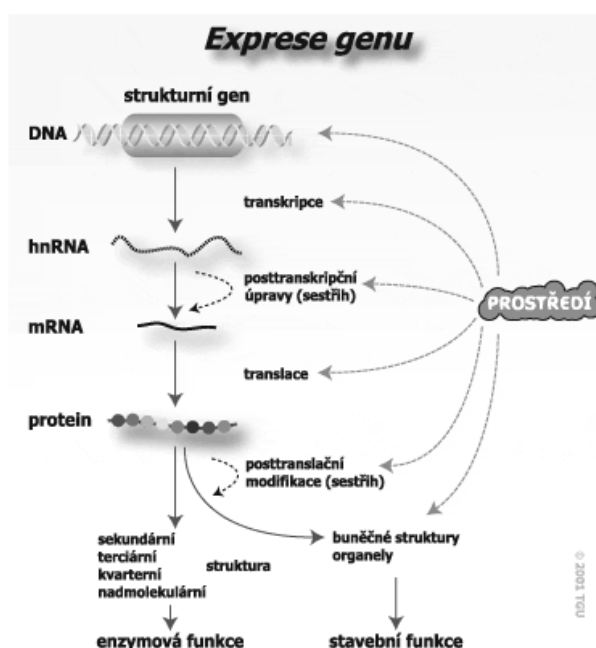

Regulace genové exprese

V každé buňce jsou syntetizovány desítky a stovky proteinů různých funkcí, které zajišťují její život, růst a vývoj. Všechny proteosyntézy jsou řízeny geny. Regulace exprese genetické informace je systémem správného zapínání a vypínání exprese různých genů v daném vývojovém stupni buňky. Syntéza nukleových kyselin a proteinů je regulována na všech stupních exprese:

1. transkripce
2. posttranskripční úpravy
3. translace
4. posttranslační úpravy

Expresí genů se rozumí:

1. u strukturního genu vyjádření jeho genetické informace v primární struktuře a funkci polypeptidu (proteinu),
2. u genu pro funkční RNA (tRNA a rRNA) vyjádření jeho genetické informace v primární struktuře a funkci RNA určené k translaci,
3. u regulačních oblastí vyjádření její genetické informace ve schopnosti integrovat s určitými proteiny.

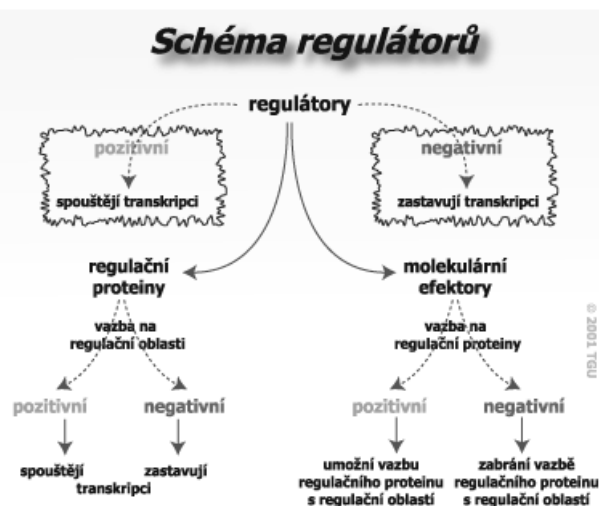
Jak je zřejmé ze schématu, prostředí může ovlivnit expresi strukturních genů na všech stupních procesu přenosu genetické informace, včetně její realizace v primární struktuře proteinů v jejich funkcích. Genetická informace ve strukturních genech se však tím nemění. Může se změnit toliko zásahem mutagenů. Vlivy prostředí jen zastavují, zpomalují nebo urychlují expresi genů.

Regulace exprese genetické informace se liší navzájem u prokaryotických organismů a eukaryotických organismů.

Regulace genové exprese u prokaryot

Nejlépe jsou regulační procesy poznány u bakterií (*E. coli*). U prokaryot se nejčastěji regulace exprese realizuje na úrovni transkripce. Proteiny podílející se na regulaci transkripce nazýváme **regulační proteiny**. Většinou se vážou na regulační oblasti např. promotor. Nízkomolekulární látky, které se vážou na regulační proteiny a mění jeho konformaci a tím i afinitu k příslušné regulační oblasti v DNA se nazývají **molekulární efekty**.

Regulační proteiny + molekulární efekty = **regulátory transkripce**, které mohou být pozitivní – navozují transkripci, translaci či jiný řízený proces, nebo negativní, tj. zastavují tyto procesy.

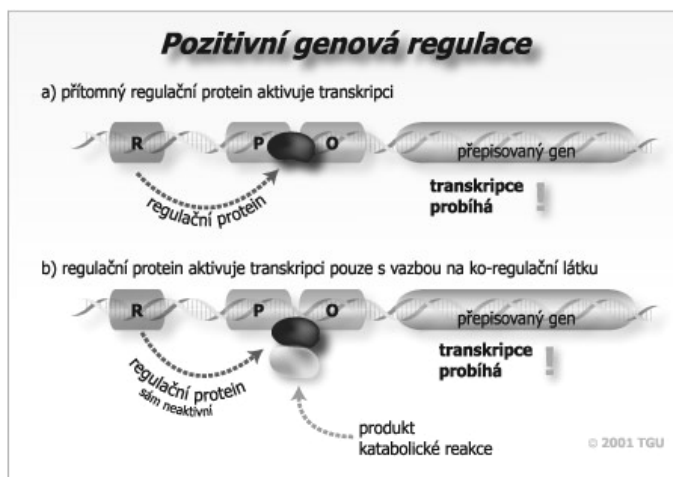

Hlavním modelem regulace na úrovni transkripce je operonový model navržený v šedesátých letech minulého století Jacobem a Monodem. Souhrn regulačních oblastí a vlastního strukturního genu označujeme jako **operon**. Jedná se o transkripční jednotku složenou z promotoru, operátoru, strukturního genu a terminátoru.

Regulace operonu může být:

- pozitivní indukce operátoru,
- negativní dereprese operátoru.

Pozitivní regulace operonu

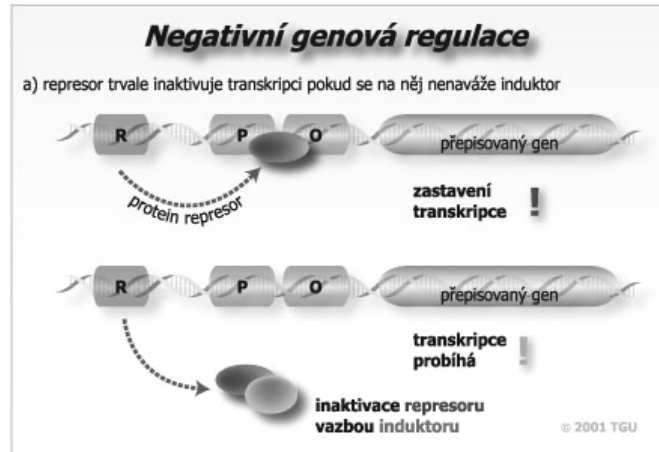

Regulace se děje vazbou regulačního proteinu přímo na operátor, nebo jeho interakcí s metabolickými katabolickými produkty. Výsledkem je aktivace operátoru a stimulace transkripce. Při nedostatku regulačního proteinu nebo katabolické bílkoviny dochází k zastavení transkripce.

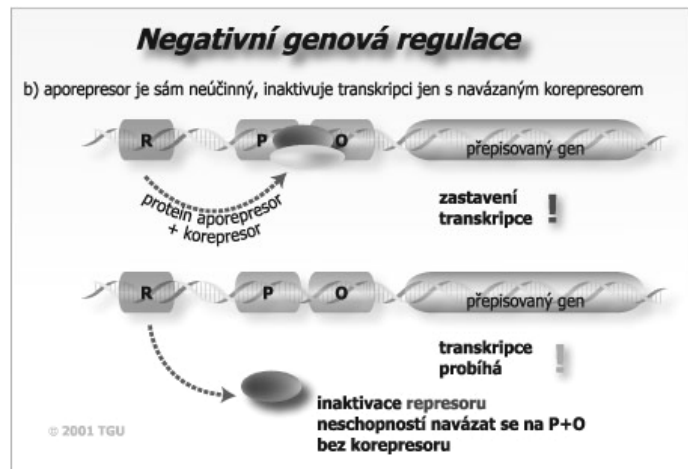
Represor svojí vazbou na operátor neumožňuje vazbu RNA polymerázy na promotor a tím i přepis genu do sekvence mRNA. Po vazbě induktoru na represor za přítomnosti *katabolického aktivačního proteinu* (CAP) a cAMP (cyklický adenosinmonofosfát) dochází k vazbě RNA polymerázy na promotor a je umožněn přepis genetické informace do mRNA. cAMP má funkci pozitivního molekulárního efektoru a CAP je aktivátor transkripce.

Negativní regulace operonu

Vazba represoru na operátor zabraňuje syntéze mRNA a tím proteinu. Po vazbě induktoru na represor dochází k inaktivaci represoru a tím k aktivaci transkripce.

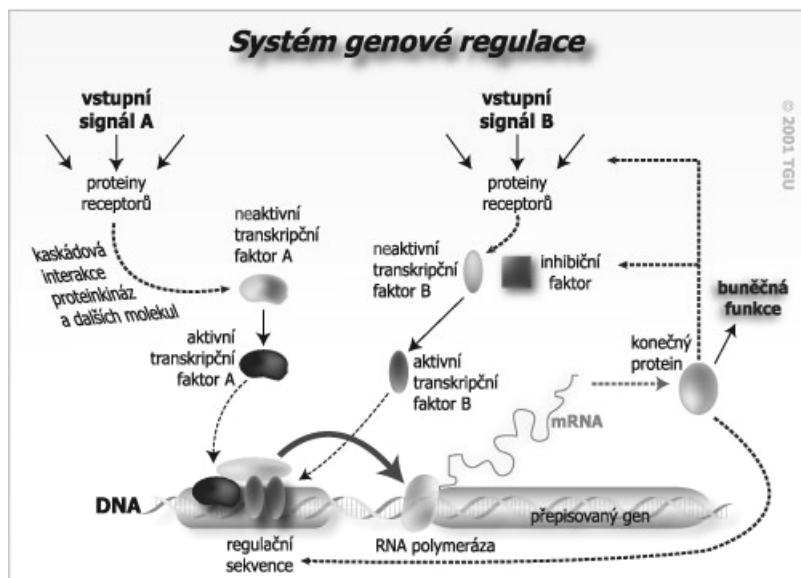

Další možností je, že zde může vystupovat jako regulátor tzv. **korepresor**, který svojí vazbou na represor umožňuje jeho navázání na operátor a zabránit tak transkripci. Při poklesu hladiny korepresoru v buňce dochází k uvolnění vazby mezi represorem a operátorem, což má za následek umožnění transkripce strukturního genu.

Regulace genové exprese eukarot

Obdobně jako u prokaryot se u eukaryot může regulace genové exprese projevovat na úrovni transkripce, posttranskripčních úprav, translace a posttranslačních úprav. Operonový model regulace se uplatňuje i u eukaryotů, ale s určitými omezeními - existence intronů, mRNA 1 genová, tkáňově a orgánově specifická regulace, více regulačních sekvencí (zesilovače), vliv

hormonů. Regulace u eukaryotů není ještě příliš poznána. Dále se budeme věnovat popsání a vyložení, stejně jako u prokaryot, základní a první úrovně exprese genu a to je regulace genové exprese na úrovni transkripce.

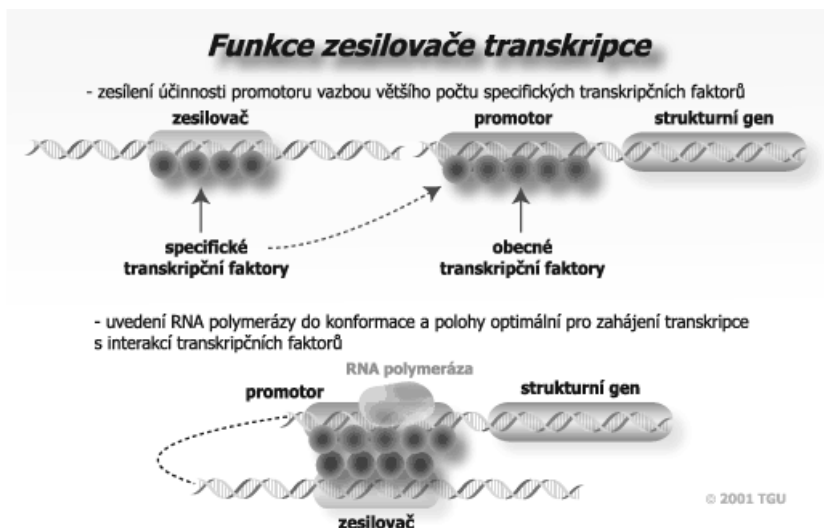
Indukovatelné transkripční faktory, jsou v buňce v určitém stadiu její diferenciace syntetizovány a rozeznávány na DNA tzv. **responzivními elementy**. Responzivní elementy (RE-elementy) jsou krátké sekvence DNA (6-20 nukleotidů), které

jsou součástí promotorů a zesilovačů transkripce a jsou rozeznávány obvykle *indukovatelnými transkripčními faktory*.

Indukovatelné transkripční faktory jsou aktivovány:

1. fosforylací nebo defosforylací,
2. vazbou ligand,
3. odstraněním inhibitoru z transkripčního faktoru.

Zesilovače transkripce jsou regulační oblasti leží na stejné molekule DNA jako promotor a silně zvyšují jeho účinnost. Interakce promotoru se zesilovači transkripce se děje přes transkripční faktory a jejím výsledkem je uvedení RNA-polymerázy do aktivního stavu, v němž může promotor zahájit transkripci.

Interakci transkripčních faktorů řízených ze zesilovače transkripce a promotoru se uvede RNA-polymeráza do polohy a konformace optimální pro transkripci, takže transkripce může být účinně zahájena. Bez působení zesilovače transkripce by buď vůbec neprobíhala nebo jen s nízkou účinností. Syntéza specifických transkripčních faktorů je *indukována*.

Většina transkripčních faktorů pozitivně reguluje transkripci (*pozitivní regulace transkripce*) a některé mají opačný účinek a vyznačují se tedy negativní regulací (*negativní regulace transkripce*).

Pro expresi genů mají důležitý význam **metylace**. Bylo zjištěno, že geny, které se v daném vývojovém stádiu mnohobuněčného organismu nevyjadřují, jsou metylovány (genomový imprinting). Naopak geny, které se aktivně vyjadřují, jsou demetylovány. Methylace je katalyzovaná **DNA-metylázou**. Methylace mají význam při **diferenciaci** (specializaci) a **dediferenciaci** (návrat na základní úroveň) buněk mnohobuněčného organismu.

Posttranskripční úpravy - regulace úpravy transkriptu, kdy různými druhy sestřihů hnRNA mohou vznikat strukturně podobné, ale funkčně odlišné proteiny.